

INTERNATIONAL EVALUERING AF
VIDENSUDVIKLINGEN I FORBINDELSE MED
DEN ARKÆOLOGISKE
UNDERSØGELSESVIRKSOMHED EFTER DEN
NYE MUSEUMSLOV FRA 2002

Kulturarvsstyrelsen 2009

Indholdsfortegnelse

1. Introduktion.....	3
2. Resumé.....	3
3. Evaluering	3
3.1 Baggrund og formål.....	3
3.2 Evalueringspanelet.....	4
3.3 Evalueringens emner og omfang.....	5
3.4 Procedure for evalueringen.....	5
4. Strukturen i opgaveløsningen.....	6
5. Panelets bedømmelser og anbefalinger	7
5.1 Produktion af viden	8
Udgravninger, beretninger og tilgængelighed	8
Strukturen i opgaveløsninger	9
5.2 Sikring og optimering af viden	10
Publikationsvirksomhed, netværk	10
Samarbejde mellem museerne og universiteterne.....	12
5.3. Anvendelse og formidling af viden.....	13
Muligheder for at søge viden	13

1. Introduktion

Denne rapport er resultatet af en international evaluering af vidensudviklingen i forbindelse med den arkæologiske undersøgelsesvirksomhed i Danmark efter den nye museumslov, der trådte i kraft den 1. januar 2002 (Lov nr. 473 af 07/06/2001). Evalueringen er foretaget af et internationalt evalueringspanel i perioden december 2008 – juli 2009. Den er gennemført, fordi Kulturarvsstyrelsen gennem sin resultatkontrakt 2008-2011 med Kulturministeriet er forpligtet til at foranstalte en international evaluering. Evalueringen skal være afsluttet senest den 31. december 2009.

I marts 2006 afleverede Kulturarvsstyrelsen en redegørelse (lovovervågning) til Folketingets kulturudvalg om museumslovens kapitel 8 om sikring af kultur- og naturarven i forbindelse med den fysiske planlægning og forberedelser af jordarbejder m.v., herunder arkæologiske og naturhistoriske undersøgelsesopgaver i tilknytning hertil. Resultatet af lovovervågningen er, at Kulturministeriet er af den opfattelse, at de ændrede bestemmelser i museumslovens kapitel 8 generelt lever op til hensigten med loven. De lovmæssige, administrative og økonomiske aspekter i forbindelse med den arkæologiske virksomhed er udtømmende behandlet i rapporten.

Evalueringspanelets konklusioner er resumeret i kapitel 2.

2. Resumé

Det internationale panel har gennemført en meget grundig evaluering af vidensudviklingen i forbindelse med den arkæologiske undersøgelsesvirksomhed. Overordnet fremgår det af evalueringen, at arkæologien i Danmark har en god position i Europa, og at vidensudviklingen i forbindelse med den arkæologiske undersøgelsesvirksomhed behandles fornuftigt. Der kan dog samtidig i forbindelse med evalueringen påpeges nogle svagheder og udviklingsområder, og som følge heraf giver evalueringspanelet en række anbefalinger til forbedringer. Disse anbefalinger findes i kapitel 5, panelets bedømmelser og anbefalinger, opført under evalueringens tre hovedpunkter:

- Produktion af viden
- Sikring og optimering af viden
- Anvendelse og formidling af viden (jf. også kap. 3.3).

At den arkæologiske undersøgelsesvirksomhed er helt integreret i de arkæologiske museers virksomhed, anser panelet som meget positivt, idet den lokale forankring hermed er sikret. Panelet anser det yderligere som meget positivt, at Kulturarvsstyrelsen som statens myndighed på området spiller en helt central, overordnet rolle i relation til den arkæologiske virksomhed.

3. Evaluering

3.1 Baggrund og formål

Den 1. januar 2002 trådte den nye museumslov i kraft. I museumsloven findes også de bestemmelser, der regulerer den arkæologiske virksomhed i Danmark. Den nye museumslov skulle muliggøre, at Danmark ratificerede ”Den europæiske konvention om beskyttelse af den arkæologiske arv af 16. januar 1992 (Maltakonventionen)”. Museumsloven indeholder derfor bestemmelser om samarbejde mellem museer og planmyndigheder om beskyttelse af den arkæologiske kulturarv. Med den nye museumslov ændredes finansieringen af arkæologiske undersøgelser fra en udelukkende offentlig finansiering (stat og øvrige offentlige myndigheder) til en finansiering, hvor den bygherre - offentlig som privat - der giver anledning til en arkæologisk undersøgelse, også skal finansiere dens

gennemførelse. Finansieringen af arkæologiske undersøgelser i Danmark er med denne ændring nu sammenlignelig med bestemmelserne i de fleste europæiske lande.

Danmark har siden 2002 oplevet en højkonjunktur, der afspejler sig i en markant øget arkæologisk virksomhed og stærkt øgede udgifter hertil. Det har bl.a. resulteret i et ønske om en international evaluering af den faglige vidensudvikling. Spørgsmålet er ikke, om den arkæologiske virksomhed siden 2002 har resulteret i en faglig vidensopbygning og vidensudvikling, for det har den. Spørgsmålet er snarere, om vidensudviklingen på en gennemskuelig og fornuftig måde kanaliseres derhen, hvor den bl.a. er grundlaget for en dynamisk prioritering af undersøgelserne lokalt og nationalt, for en stadig udvikling af den faglige tilrettelæggelse og gennemførelse af undersøgelserne og om den akkumulerede viden til stadighed er til rådighed for universiteternes uddannelse af fremtidens arkæologer.

Formålet med evalueringen er altså at vurdere, om vidensudviklingen i forbindelse med den arkæologiske undersøgelsesvirksomhed er dynamisk, fremadrettet og tilgængelig.

Den nye viden, vidensudvikling og vidensopbygning, som det internationale evalueringspanel har beskæftiget sig med, er naturligvis for en dels vedkommende en fortsættelse af vidensudviklingen under den tidligere museumslov, men i høj grad også helt ny viden, der er muliggjort via den nye museumslovs bestemmelser. De lovbestemte samarbejdsrelationer mellem planmyndigheder, bygherrer, Kulturarvsstyrelsen og arkæologiske museer har resulteret i, at museerne helt fra planstadiet kan følge alle anlægsarbejder og gennemføre forundersøgelser og egentlige undersøgelser, hvor væsentlige dele af den arkæologiske kulturarv er truet. Det har medført mange, ofte arealmæssigt meget store undersøgelser med meget væsentlige videnskabelige resultater til følge. Bestemmelserne har også medført undersøgelser i landskabstyper, der måske ikke umiddelbart syntes oplagte for fortidsminder, men som ikke desto mindre resulterede i væsentlig ny viden.

Undersøgelsesvirksomheden efter bestemmelserne i den nye museumslov har produceret væsentlig ny viden om differentierede bosættelsesmønstre og landskabsudnyttelse i de forskellige perioder af fortiden i større regionale områder og har også medført, at væsentlige komponenter i vor kulturhistorie som f.eks. den middelalderlige landbebyggelse nu for alvor er kommet til vort kendskab.

Et meget vigtigt resultat er, at man nu kan begynde at se konturerne af en del regionale prædikative modeller, der er baseret på en stor arkæologisk undersøgelsesvirksomhed.

3.2 Evalueringspanelet

Evalueringen blev gennemført af et internationalt evalueringspanel med ekspertise indenfor arkæologisk undersøgelsesvirksomhed og vidensudvikling. Panelet havde følgende sammensætning:

English Heritage (England) – BA PhD FSA, Strategy Director Adrian Olivier

Archäologisches Landesmuseum Schloss Gottorf (Schleswig-Holstein) – Prof. Dr. Claus von Carnap-Bornheim

Riksantikvaren (Norge) – Assisterende direktør Sjur Helseth og Seniorrådgiver, Seksjon for arkeologiske kulturminner Terje Hovland

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (The Netherlands) – mw.dr., Senior onderzoeker late prehistorie, E.M. Liesbeth Theunissen,

Riksantikvarieämbetet (Sverige) – Phil. Dr.1:e Antikvarie Agneta Lagerlöf

Fra Kulturarvsstyrelsen deltog kontorchef Henrik Jarl Hansen, konsulent Birgit Andersen og souschef John Pind.

Erik Johansen, mag.art., uafhængig konsulent, fungerede som projektleder i forbindelse med evalueringen.

3.3 Evalueringens emner og omfang

Evalueringens hovedemne er vidensudvikling. Evalueringen er derfor tilrettelagt så den omfatter 3 hovedgrupper med undergrupper.

1. Produktion af viden

- Udgravninger, beretninger og tilgængelighed
- Strukturen i opgaveløsningen

2. Sikring og optimering af viden

- Publikationsvirksomhed, netværk
- Samarbejde mellem museerne og universiteterne

3. Anvendelse og formidling af viden

- Muligheder for at søge viden

3.4 Procedure for evalueringen

Det kommende evalueringspanel blev kontaktet af Kulturarvsstyrelsen i november 2008 med anmodning om at deltage i den internationale evaluering. Anmodningen var ledsaget af et kort notat, der redegjorde for baggrunden og formålet med evalueringen. Alle de foreslåede institutioner (jf. kapitel 3.2) accepterede at deltage i evalueringen.

I maj 2009 modtog evalueringspanelets medlemmer et skriftligt baggrundsmateriale inkl. bilag til evalueringen. Forud for udarbejdelsen af baggrundsmaterialet havde 41 af de dengang 43 arkæologiske museer i Danmark svaret på et spørgeskema fra Kulturarvsstyrelsen. Svarene indgik i bearbejdet og systematiseret form i baggrundsmaterialet.

Allerede tidligt i processen blev det besluttet, at panelets deltagere enten skulle besøges af repræsentanter for Kulturarvsstyrelsen og konsulenten eller panelet skulle møde Det Arkæologiske Råd og Kulturarvsstyrelsen i København. Formålet var at give paneldeltagerne mulighed for at drøfte både overordnede spørgsmål og detaljer vedrørende evalueringen, dansk arkæologi og vidensudviklingen i relation hertil.

Resultatet blev, at paneldeltagerne den 22. juni 2009 mødtes med 4 medlemmer af Det Arkæologiske Råd (overinspektør Lennart Madsen, museumsinspektør Hugo Hvid Sørensen, museumsinspektør Martin Mikkelsen og lektor Per Ole Rindel). Kulturarvsstyrelsen og konsulenten var til stede og deltog i debatten, der dog primært var rettet mod, at paneldeltagerne var i dialog med Det Arkæologiske Råd om evalueringens emner.

Tirsdag den 23. juni mødtes paneldeltagerne med Kulturarvsstyrelsens deltagere i den internationale evaluering. Konsulenten var til stede. Der fandt her en meget dybtgående drøftelse af evalueringens emner sted.

Begge dages møder fandt sted i Kulturarvsstyrelsen og var yderst udbytterige for alle deltagere.

Repræsentanten for det svenske Riksantikvarämbete (Agneta Lagerlöf) var forhindret i at deltage i møderne i København, hvorfor Kulturarvsstyrelsens deltagere og konsulenten deltog i et meget informativt heldagsmøde i Stockholm den 25. juni med det svenske Riksantikvarämbete, repræsenteret ved Agneta Lagerlöf.

Under møderne i København og Stockholm aftaltes det, at paneldeltagerne skulle udarbejde og sende deres skriftlige evalueringer og eventuelle anbefalinger til Kulturarvsstyrelsen og konsulenten i løbet af juli måned, hvorefter den endelige evalueringsrapport kunne udarbejdes.

Kapitel 5 har inden rapportens offentliggørelse været forelagt paneldeltagerne til kommentering.

4. Strukturen i opgaveløsningen

42 statsanerkendte, kulturhistoriske museer med hvert sit geografiske ansvarsområde gennemfører de arkæologiske undersøgelser i Danmark. De geografiske ansvarsområder dækker hele landet, og de 42 museer er de eneste, der har tilladelse til at foretage arkæologiske undersøgelser. Nationalmuseet har ikke et arkæologisk ansvarsområde, men er ifølge museumsloven forpligtet til midlertidigt at varetage arkæologiske undersøgelsesopgaver i de situationer, hvor et statsanerkendt museum ikke længere kan gennemføre dem. Bestemmelsen har været anvendt yderst sjældent.

5 statsanerkendte museer har hver et marinarkæologisk ansvarsområde. 3 af disse museer har også et arkæologisk ansvarsområde på land, medens de øvrige 2 museer kun har et marinarkæologisk ansvarsområde.

Kulturarvsstyrelsen er statens myndighed på området og har tilknyttet Det Arkæologiske Råd som rådgivende organ.

Denne struktur blev etableret i 1983 med udgangspunkt i lov nr. 291 af 6. juni 1984 om museer m.v. og har med løbende ændringer været gældende siden. (Loven trådte i kraft den 1. juli 1984, men fortidsadministrationen trådte ved administrativ foranstaltning i kraft allerede den 1. januar 1983). Rigsantikvaren var ansvarlig for den arkæologiske undersøgelsesvirksomhed, medens samordningen af det arkæologiske undersøgelsesarbejde blev henlagt til Det Arkæologiske Nævn, der fungerede indtil 1. januar 2002, hvor det sammen med Rigsantikvarembetet blev nedlagt og Kulturarvsstyrelsen etableret.

Med museumsloven fra 2001 indførtes der nye regler om inddragelse af museerne i forbindelse med den fysiske planlægning og konkrete jordarbejder. De nye regler indebærer blandt andet, at planmyndighederne skal inddrage det statslige eller statsanerkendte kulturhistoriske museum, når der udarbejdes kommuneplan eller lokalplan, der berører bevaringsværdier. Endvidere skal kulturministeren (Kulturarvsstyrelsen) underrette planmyndigheder om forekomsten af væsentlige bevaringsværdier, der har betydning for planlægningen. Endelig skal kommunalbestyrelsen underrette de kulturhistoriske museer om meddelte byggetilladelser, tilladelser til råstofindvinding og dispensationer fra fortidsmindebeskyttelseslinjen efter naturbeskyttelsesloven.

Bestemmelserne i den nye museumslov fastlægger et tættere og forpligtende samarbejde mellem planmyndighederne, de arkæologiske museer og Kulturarvsstyrelsen. Formålet er, at der vises større hensyn til den arkæologiske kulturarv i den fysiske planlægning og i tilrettelæggelsen af konkrete anlægs- og jordarbejder. Bevaringsaspektet vægtes altså væsentligt højere end tidligere.

De arkæologiske museer behandler kommuneplaner, lokalplaner, ansøgninger om råstofindvinding og andet planmateriale i ansvarsområdet. Museerne forhandler ligeledes med offentlige og private bygherrer om konkrete jordarbejder. De arkæologiske museer gennemfører større og mindre forundersøgelser i deres geografiske ansvarsområder. Ved større forundersøgelser skal Kulturarvsstyrelsen godkende grundlaget for forundersøgelsen og budgettet, inden forundersøgelsen kan gennemføres. Styrelsen skal godkende regnskabet for større forundersøgelser, inden regning fremsendes til bygherren. Mindre forundersøgelser finansieres af museerne og skal ikke forhåndsgodkendes af Kulturarvsstyrelsen.

De arkæologiske museer gennemfører ligeledes egentlige arkæologiske undersøgelser (udgravninger) i deres geografiske ansvarsområder. Også her skal grundlaget for hver enkelt undersøgelse (den videnskabelige argumentation) og budgettet godkendes af styrelsen, inden undersøgelsen kan iværksættes. Efter undersøgelsen skal regnskabet godkendes inden fremsendelse af regning til bygherren. Bygherrerapport og beretning over undersøgelsen (rapport) skal være udarbejdet og indsendt til styrelsen efter gældende vejledninger.

De arkæologiske undersøgelsesopgaver i Danmark løses af 42 museer i en decentral struktur, men med en stærk central styring både overordnet og på enkeltsagsniveau.

5. Panelets bedømmelser og anbefalinger

Panelets bedømmelser er dels fremkommet under diskussionerne og dialogerne på møderne i København og Stockholm, dels som efterfølgende skriftlige indlæg fra de enkelte medlemmer af panelet. Paneldeltagerne har under diskussionerne og i de skriftlige indlæg vægtet de enkelte emner i evalueringen forskelligt, hvilket dels skyldes paneldeltagernes interesse- og vidensområder, dels en vis usikkerhed overfor strukturen i ”den danske model”. De arkæologiske undersøgelsesopgaver løses i forskellige strukturer i de lande, som er repræsenteret i panelet. Den danske struktur (jf. kapitel 4) er forholdsvis godt kendt i Norge, Sverige og Schleswig-Holstein, men temmelig ukendt i England og Holland. Som det fremgår af nedenstående, er vidensudvikling og vidensdeling i forbindelse med den arkæologiske undersøgelsesvirksomhed slet ikke noget ukendt begreb i de nævnte lande, og der arbejdes målbevidst med at udvikle det. Overordnet må det fastslås, at emnerne for evalueringen kan genkendes med forskellig vægt i de lande, der er repræsenteret i panelet.

I dette kapitel er paneldeltagernes bedømmelser og anbefalinger til evalueringens enkelte punkter samarbejdet til en samlet fremstilling. Det betyder samtidig, at de enkelte landes konkrete bedømmelser normalt ikke vil fremstå med angivelse af nationalitet.

Overordnet fremgår det af evalueringen, at arkæologien i Danmark har en god position i Europa og at vidensudviklingen i forbindelse med den arkæologiske undersøgelsesvirksomhed behandles fornuftigt, men at der samtidig kan påpeges svagheder og som følge heraf gives der anbefalinger til forbedringer. At den arkæologiske undersøgelsesvirksomhed i Danmark er helt integreret i det enkelte arkæologiske museums virksomhed anses som meget positivt, idet den lokale forankring hermed er sikret. Det anses yderligere for meget positivt, at Kulturarvsstyrelsen som statens myndighed på området spiller en helt central, overordnet rolle i relation til den arkæologiske virksomhed.

5.1 Produktion af viden

Udgravninger, beretninger og tilgængelighed

I perioden 2002-2008 er der i Danmark gennemført ca. 2.900 egentlige arkæologiske undersøgelser (udgravninger) – store som små. Der er en tendens til, at den helt store undersøgelsesaktivitet ligger i 2006 og 2007, medens den tilsyneladende er faldende i 2008. Under alle omstændigheder er antallet af arkæologiske undersøgelser meget højt i forhold til årene før 2002. Der er meget stor forskel på det antal egentlige undersøgelser, de enkelte museer har gennemført i perioden 2002-2008. Tallet varierer fra 8 til 226. Der er i perioden udarbejdet og afleveret 2.228 beretninger. Differencen er 612 beretninger, men opgørelsen indeholder dog også beretninger for undersøgelser i 2008, der efter reglerne først skal være afleveret senest ved udgangen af 2009. (Små afvigelser mellem tallene afspejler usikkerheder i museernes opgørelser).

Efter museumslovens bestemmelser skal der både lokalt og nationalt foretages prioriteringer, der sikrer, at der kun gennemføres undersøgelser, der tilfører dansk arkæologi ny viden. For at kunne prioritere på lokalt og nationalt plan kræves det derfor, at den til enhver tid eksisterende faglige viden er tilgængelig. Beretningerne er den primære indgang til den enkelte undersøgelses videnskabelige resultater. De skal derfor udarbejdes på en måde, der sikrer en overskuelig adgang til undersøgelsens videnskabelige resultater. Beretninger skal udarbejdes efter Kulturarvsstyrelsens retningslinjer og en kopi indsendes til styrelsen, der efter stikprøvekontrol videresender den til Nationalmuseet, hvor den arkiveres. Den originale beretning, opmålinger, fotos, øvrigt primært dokumentationsmateriale samt oldsager fra undersøgelserne forbliver på det arkæologiske museum, hvor alt er offentligt tilgængeligt.

Panelet anerkender det som noget meget positivt, at Danmark har centralt fastsatte regler for udarbejdelse af beretninger for arkæologiske undersøgelser. Beretningerne lever op til internationale standarder. De sikrer, at den basale dokumentation fra undersøgelserne bliver fastholdt efter en ensartet struktur, og at oplysningerne findes de samme steder i beretningerne, hvilket letter brugen af beretningerne betragteligt. Panelet har dog bemærket, at retningslinjerne nok følges overordnet, men at museerne af og til slår afsnit sammen, skriver egne afsnit og flytter indhold fra et afsnit til et andet. Det kan gøre det svært at finde relevante oplysninger. Det er dog ingen stor sag, men den kan rettes, hvis Kulturarvsstyrelsen skærper kravene i retningslinjerne for beretningsudarbejdelse. Dog betones det, at formen ikke må tage overhånd over indholdet.

Med hensyn til beretningernes indhold er retningslinjerne meget tydelige og detaljerede når det gælder den teknisk/metodiske gennemførelse af undersøgelsen. Derimod efterspørges der i beretningerne en opprioritering af de videnskabelige resultater af undersøgelserne, og at de ses i relation til de aktuelle videnskabelige problemstillinger. Beretningerne bør indeholde en grundlæggende tolkning af resultaterne, der relateres til den regionale/nationale arkæologi og videnskabelige problemstillinger. Kulturarvsstyrelsens retningslinjer indeholder ikke tilstrækkeligt tydelige anvisninger om vigtigheden af at gennemgå de videnskabelige problemstillinger og vurdere, hvorledes de valgte udgravningsmetoder har eller skal bidrage til at løse dem. Endvidere fastslås det, at valget af udgravningsmetode er helt afhængig af formulerede videnskabelige problemkomplekser – sagt med andre ord er dokumentation og registrering altid spørgsmålsorienteret.

Det er væsentligt, at alle undersøgelser i planlægning, gennemførelse og afrapportering ses i et bredere perspektiv, og at dette erkendes som det vigtige første trin i vidensproduktionen. Alle undersøgelser bør derfor i planlægningen og afrapporteringen ses i perspektivet af en national og regional strategi med tilhørende liste over prioriteringer, der meget gerne skal revideres hvert 3-4 år. Dette vil resultere i et

generelt billede af status for viden i hver periode eller tema med de dertil hørende klart definerede prioriteringer. En generel strategi vil alt andet lige gøre det lettere at prioritere på lokalt og nationalt plan.

Det fremføres fra panelet, at der tilsyneladende er en vis variation i arbejdet som resultat af en afvigende praksis på de forskellige museer, der udfører arkæologiske undersøgelser. Dette favoriserer ikke ligefrem forsøgene på at udvikle nationale standarder, hvilket panelet anser for uomgængelig for udviklingen af national forståelse for den arkæologiske ressource. Dette kan også have indflydelse på fremtidige beslutninger og prioriteringer.

Panelet var blevet bedt om at evaluere tilgængeligheden til den primære dokumentation fra undersøgelserne – beretningerne. De findes i original på det enkelte museum og en kopi på Nationalmuseet. Det kan ikke siges at være tilstrækkeligt i det moderne informationssamfund. Tilgængeligheden på internettet er for både almenheden og forskere i dag en selvfølge, så den nuværende tilstand er utilfredsstillende og bør forbedres (jf. dog punkt 3 nedenfor). Det må derfor afklares, om det enkelte museum skal forpligtes til at offentliggøre alle beretninger på museets hjemmeside, eller om offentliggørelsen skal ske centralt (Kulturarvsstyrelsen). Eventuelle økonomiske problemer i forbindelse hermed afklares samtidig.

Anbefalinger

- En udvikling af både retningslinjer og beretninger med henblik på at prioritere fremlæggelsen af det videnskabelige resultat set i relation til aktuelle videnskabelige problemstillinger. Herunder også overvejelser om en differentieret afrapportering.
- Kulturarvsstyrelsen bør spille en aktiv rolle i udarbejdelse af en klar national og regional strategi for vidensproduktion i forbindelse med den arkæologiske undersøgelsesvirksomhed, herunder også udvikling af nationale oversigter.
- Overregionale undersøgelser eller undersøgelser af enestående arkæologiske forekomster (sjældne eller usædvanligt velbevarede fortidsminder) bør betegnes som havende ”national eller international værdi” og have en forskningsstrategi og eventuel yderligere finansiering.
- Kulturarvsstyrelsen og Det Arkæologiske Råd bør spille en vigtig samordnende rolle med hensyn til at planlægge og gennemføre seminarer og konferencer om nye undersøgelsesresultater, nye teorier og metoder, teknisk udvikling og tilgængeliggørelse.

Strukturen i opgaveløsninger

I Danmark gennemføres de arkæologiske undersøgelser af 42 statsanerkendte museer med hver sit arkæologiske ansvarsområde. For at have og opretholde et arkæologisk ansvarsområde, skal museet opfylde museumslovens krav om at have mindst en arkæolog ansat. Disse museer er de eneste institutioner i Danmark, der har tilladelse til at gennemføre arkæologiske undersøgelser. Denne struktur stammer fra begyndelsen af 1980'erne, og har med løbende ændringer været gældende siden da. Strukturen har absolut sine fortrin, såsom stort lokalkendskab og nærhed til lokale myndigheder, men kan også have svagheder, især hvor det faglige miljø og det arkæologiske personale på den enkelte institution er smalt. Kommunalreformen, der trådte i kraft i 2006, har betydet, at nogle museer med arkæologisk ansvarsområde kom i samme kommune. Disse museer er nu lagt sammen. Andre museer har i denne proces ytret ønske om, på tværs af de arkæologiske ansvarsområder, at etablere et fagligt samarbejde i forbindelse med opgaveløsningen. De arkæologiske museer i Danmark har i dag en meget forskellig størrelse og dermed også meget forskellige ressourcer at sætte bag den arkæologiske virksomhed i bred forstand.

Da strukturen oprindeligt er etableret under andre lovbestemmelser og med en anden finansiering af de arkæologiske undersøgelser end de nugældende, er den inddraget i evalueringen.

Panelet vurderer, at en af de positive ting ved strukturen er, at hvert museum har et godt kendskab til lokal arkæologi og tæt kontakt til de lokale planmyndigheder. På den anden side er det også klart, at strukturen gør det vanskeligt for de mindste museer at opretholde en tilstrækkelig og kompetent medarbejderstab, og at det vil være vanskeligt at sikre en god udveksling af viden. Kontakten til og samarbejdet med de lokale planmyndigheder vil formentlig være bedst tjent med den nuværende struktur, medens vidensproduktionen formentlig vil være bedre tjent med en struktur, der er baseret på større institutioner eller formelle regionale samarbejder (kompetencecentre) med en bedre mulighed for at opretholde en kompetent medarbejderstab og sikre adgangen til og anvendelse af opdateret viden. Vigtigheden af, at en undersøgende institution har en tilstrækkelig stor personalestyrke for at kunne skabe og fastholde et dynamisk og kreativt arkæologisk miljø, understreges. Museernes forskellige ressourcer kan føre til en uens praksis, der rækker fra glimrende (hvor ressourcer og ledelse er stærke) til mindre godt (hvor ressourcer og ledelse er svage eller dårlige). Panelet anbefaler også, at Kulturarvsstyrelsen overvejer at iværksætte en udvikling frem mod regionale kompetencecentre i forbindelse med den lovbestemte arkæologiske undersøgelsesvirksomhed. Kulturarvsstyrelsen bør endvidere som besluttende statslig myndighed i relation til den arkæologiske undersøgelsesvirksomhed have et godt og opdateret indblik i hvert enkelt museums kompetenceprofil og dets egnethed til at gennemføre forskellige typer af arkæologiske undersøgelser med høj kvalitet. Det kan f.eks. fremgå af de anmodninger om budgetgodkendelser, som museerne indsender til styrelsen, eller det kan fremgå af museernes 4-års planer. Blot er det væsentligt, at styrelsens oplysninger hele tiden er opdateret. Styrelsen kan herudover spille en vigtig stimulerende rolle ved at skabe et solidt kvalitetssikringssystem.

Anbefalinger.

- Panelet anbefaler, at hele strukturen gennemgås med udgangspunkt i, at eftersom arkæologiske undersøgelser bør betragtes som led i en forskningsproces, er mulighederne for at følge udviklingen i den aktuelle arkæologi helt central. Kvaliteten af en arkæologisk undersøgelse er afhængig af et bagvedliggende stort og dynamisk arkæologisk miljø.
- Kulturarvsstyrelsen undersøger mulighederne for udvikling af stærkere (og måske mere formelt strukturerede) regionale netværk, som på den ene side kan formidle deling af ressourcer og ekspertise og på den anden side udvikle en stærkere og bredere regional forståelse og prioriteringer. Dette vil helt sikkert føre til større ensartethed i praksis.

5.2 Sikring og optimering af viden

Publikationsvirksomhed, netværk

Det er meget væsentligt, at den primære dokumentation og viden fra den arkæologiske undersøgelsesvirksomhed bliver bearbejdet og offentliggjort. Herved bliver det muligt for arkæologer og myndigheder at udnytte den store viden, der i disse år indsamles. Offentligheden får samtidig mulighed for at følge med i resultaterne af den arkæologiske virksomhed. Da arkæologien traditionelt nyder stor bevågenhed i Danmark, er dette et ikke uvæsentligt punkt. De museumsansatte arkæologers muligheder for at publicere resultaterne af den arkæologiske virksomhed er først og fremmest det pågældende museums egne ressourcer samt en relativt begrænset mulighed for at søge eksterne midler til frikøb. I perioden 2002-2008 har 16 arkæologiske museer ikke søgt om puljemidler eller frikøb af ansatte, 12 museer har søgt lidt, 8 har søgt moderat, medens kun 4 museer har ansøgt om store midler.

Publiceringen af resultaterne af den arkæologiske virksomhed er undersøgt og indgår i evalueringen. Opgørelserne fra de enkelte museer er opdelt i lokale, nationale og internationale publikationer og tidsskrifter.

Lokale publikationer: i den aktuelle periode er der publiceret resultater af arkæologiske undersøgelser i 474 tilfælde. Antallet pr. museum varierer fra 0 til 40.

Nationale publikationer: i den aktuelle periode er der publiceret resultater af arkæologiske undersøgelser i 213 tilfælde. Antallet pr. museum varierer fra 0 til 27.

Internationale publikationer: i den aktuelle periode er der publiceret resultater af arkæologiske undersøgelser i 171 tilfælde. Antallet pr. museum varierer fra 0 til 45. Det bemærkes, at 5 arkæologiske museer har leveret 111 af periodens 171 internationale publikationer.

Stort set alle danske arkæologiske museer indgår i lokale netværk med andre arkæologiske museer, 25 museer angiver deltagelse i nationale netværk, men kun 13 museer indgår i internationale netværk. 3 museer indgår ikke i netværk. Netværkene anvendes også i stor udstrækning til publikationssamarbejder.

Panelet anser antallet af artikler i nationale og internationale tidsskrifter – 213 respektive 171 – som et relativt godt resultat. Det indebærer, at ca. 1/5 af undersøgelserne i perioden er fremlagt i andre sammenhænge end den basale beretning. Det anses også som en udfordring at finde den rette balance mellem lokale, nationale og internationale publikationer, hvor et vigtigt aspekt også er at sikre den lokale opmærksomhed og forståelse for arkæologien. På nuværende tidspunkt synes vægtningen mellem lokale, nationale og internationale publikationer at være lidt skæv. Det lokale arbejde synes at fungere godt på grund af museernes stærke lokale base. Generelt har dansk arkæologi et godt ry internationalt, Grunden hertil er på den ene side en lang tradition for arkæologisk forskning og på den anden side en stor samfundsmæssig accept af arkæologi i alle dens facetter. Det er usædvanligt i Europa og forpligter alle til en stor grad af ansvarsbevidsthed. Dog må det slås fast, at resultaterne af de danske arkæologiske undersøgelser siden 2002 ikke er særligt synlige internationalt. Selv i Skandinavien, hvor de sproglige barrierer er lave, kniber det med at opfange bl.a. vigtige fund og metodiske landvindinger. Efter ophøret af ”Arkæologiske Udgravninger i Danmark” (jf. punkt 5.3 nedenfor) mangler der i høj grad en publikation, der regelmæssigt kan formidle dansk arkæologi internationalt. Fra tysk side fremhæves ”Archäologische Korrespondenzblatt” som et eksempel til efterfølgelse.

I de fleste af de lande, der er repræsenteret i panelet, er bygherren også i varierende grad forpligtet til at betale for publikationen af resultaterne fra en arkæologisk undersøgelse, dog efter prioritering i hvert enkelt tilfælde. Også i Danmark sker det, at bygherren på store anlægsarbejder (f.eks. motorveje og naturgasledninger) på frivillig basis finansierer publikationer af resultaterne af store arkæologiske undersøgelser i forbindelse med anlægsarbejderne. I forbindelse med lovændringen i 2002 valgte Danmark at anse den basale beretning fra en arkæologisk undersøgelse, der jo er offentlig tilgængelig, som den offentliggørelse, bygherren er pålagt at betale for. Herved ansås Maltakonventionens krav om offentliggørelse af resultaterne fra undersøgelserne som imødekommet. Udgifterne til publikation kan derfor på nuværende tidspunkt ikke indeholdes i budgetterne for de arkæologiske undersøgelser, men afholdes af det enkelte museums budget, af fonde efter ansøgning og ligeledes efter ansøgning af centrale puljemidler i Kulturarvsstyrelsen.

Panelet fremfører, at et af problemerne i relation til publikation af resultaterne af undersøgelserne tilsyneladende skyldes et stadigt pres på museerne for gennemførelse af nye undersøgelser. Herved mindskes opmærksomheden på nødvendigheden af at udføre de nødvendige analyser, fortolkninger og publikation af undersøgelserne, idet erfarne arkæologer konstant må gennemføre nye undersøgelser inden færdiggørelse af ”back office” arbejdet på allerede gennemførte undersøgelser. Dette fører til et stort efterslæb af upublicerede data. Dette problem er almindelig kendt i alle de lande, der har oplevet

en forøgelse af den såkaldte redningsarkæologi (nødudgravninger). Det er naturligvis ikke en simpel opgave at omprioritere øvrige arbejdsopgaver for at frigøre museumsansatte arkæologer til bearbejdning og publikation af resultaterne af de arkæologiske undersøgelser, men problemet kan betragtes i sammenhæng med evalueringens øvrige udsagn og anbefalinger.

En af mulighederne er at betragte alle elementer i en arkæologisk undersøgelse som et sammenhængende, udeleligt projekt, der gennemføres kontinuerligt indenfor en fastsat tidshorisont og med et godkendt, passende budget. Det kan indebære, at hvis statens myndighed på det arkæologiske område fastlægger denne fremgangsmåde som standard, må de udførende institutioner acceptere den inden undersøgelsen kan iværksættes.

I Sverige arbejder Riksantikvarämbetet på at udvikle både rapporter og publiceringer ud fra at ”en arkæologisk undersøgelse skal rapporteres så resultaterne er anvendelige for såvel myndigheder som forskning og almenhed”. Resultaterne skal være tilgængelige og anvendelige. Rapporteringerne fra undersøgelser med stor videnskabelig væsentlighed kan derfor også omfatte en publikation, hvor resultaterne fremlægges videnskabeligt og/eller populariseres eller artikler i et nationalt eller internationalt tidsskrift. Viden fra en undersøgelse bør nå ud til de udpegede målgrupper for at undersøgelsen skal kunne siges at være udført med god kvalitet. Publicering udover en basal beretning indgår således i den omkostning, som bygherren må betale, såfremt der videnskabeligt kan argumenteres for det.

Omkostningerne for den samlede arkæologiske virksomhed i Sverige er ikke steget på grund af dette. Til gengæld prioriteres der i hvad der skal udgraves. Udsagnet er, at det er bedre at udgrave mindre (ud fra specifikke spørgsmål) og publicere resultaterne end at grave meget og ikke publicere, så det ikke når ud til forskere og almenheden. Hvis tanker som ovenstående skal overføres til dansk arkæologi, vil det formentlig indebære behov for administrative ændringer.

Panelet understreger vigtigheden af, at museerne deltager i strategisk gode netværk ikke mindst for at få tværvidenskabelige og internationale kontakter. Dette gælder naturligvis også i publikationsøjemed.

Anbefalinger

- Kulturarvsstyrelsen overvejer muligheden for, at udgifterne til publikation af resultaterne af meget væsentlige undersøgelser med vigtige videnskabelige potentialer efter prioritering kan indeholdes i budgettet til undersøgelsen.
- Kulturarvsstyrelsen bør afsøge mulighederne for etablering af en publikation, der med faste terminer fremlægger de videnskabelige resultater af udgravningsvirksomheden på internationalt niveau.
- Kulturarvsstyrelsen gennemgår alle muligheder for at forbedre publikationsmulighederne i Danmark.
- Kulturarvsstyrelsen bør overveje at formulere forskningsstrategier, der implementeres på udgravningsvirksomheden og dermed også på publikationsvirksomheden.

Samarbejde mellem museerne og universiteterne

Det må betragtes som væsentligt, at den meget store viden, der genereres gennem de talrige arkæologiske undersøgelser, også er til rådighed for universiteternes forskning og uddannelse af fremtidens arkæologer. Der eksisterer ingen formelle samarbejdsrelationer mellem de arkæologiske museer og universitetsinstitutterne, men nok mange uformelle kontakter, der langt hen ad vejen er baseret på personlige relationer. Ud fra museernes svar på spørgsmålet om samarbejde med universiteterne må det konkluderes, at der for 5 museers vedkommende foregår videnskabelige

samarbejder og forpligtende projektsamarbejder, medens karakteren af de øvrige museers samarbejde går fra moderat til intet samarbejde.

Panelet har hæftet sig ved det svage samarbejde og manglende formelle kontaktflader mellem museer og universiteter. Problemet genkendes i varierende grad af paneldeltagerne, og det er hverken nyt eller bevidnet tilstrækkeligt interesse i de senere år. Samtidig konstateres det, at der naturligvis eksisterer en kløft mellem den universitære uddannelse og den daglige arbejdsvirkelighed på de danske arkæologiske museer. Det er måske vanskeligt at sikre et tæt og formelt samarbejde mellem museer og universiteter, men universiteterne er meget vigtige forskningsinstitutioner, og de er vigtige partnere i forbindelse med uddannelse. Panelet har dog bemærket, at i Danmark er det i dag museerne, der har den nyeste viden. Universiteternes rolle i skabelse af viden er ændret, idet fokus er ændret mere i retning af undervisning; forskning er ikke længere hovedformålet. Denne udvikling kan ses i både England og Holland. Samtidig pointeres vigtigheden af, at de personlige kontakter og netværk opretholdes og støttes så meget som muligt, men behovet for at udvikle tættere og mere formelle arbejdsrelationer mellem de arkæologiske museer, universiteterne og Kulturarvsstyrelsen understreges. En mulig løsning er at sikre, at forskningsprogrammer udarbejdes i tæt samarbejde mellem kulturarvsadministrationen og kulturarvsforskningen. På den måde kan universitetsforskningen knyttes sammen med prioriteringerne i forskningsprogrammerne og på den måde sikre en bedre koordineret vidensproduktion. Det er væsentligt, at store projekter i forbindelse med vidensproduktion defineres, så de er i overensstemmelse med de prioriteringer, der angives i de nationale forskningsprogrammer. En anden mulighed for at forbedre samarbejdet er at indbyde universiteterne til diskussioner i forbindelse med seminarer og konferencer og til at deltage i referencegrupper ved større undersøgelser.

Panelet berører også spørgsmålet, om der findes et tilstrækkeligt antal arkæologer i Danmark med tilstrækkelige kompetencer i både at planlægge og gennemføre undersøgelser og gennemføre de hertil knyttede analyser og publikationer. Hvis det ikke er tilfældet, må man overveje at oprette uddannelsesprogrammer. Her kunne universitetsinstitutionerne eventuelt spille en rolle. Hvis man ikke anlægger et langtidsperspektiv på dette emne, vil eventuel underkapacitet og mangel på kompetence fortsætte, og "the backlog mountain" vil fortsætte med at vokse til en alarmerende størrelse.

Anbefalinger

- Kulturarvsstyrelsen, universiteterne og Det Arkæologiske Råd bør sammen udvikle samarbejdet mellem museerne og universiteterne.
- Kulturarvsstyrelsen iværksætter sammen med universiteterne og Det Arkæologiske Råd udarbejdelse af regionale og nationale strategier med tilhørende prioriteringer.

5.3. Anvendelse og formidling af viden

Muligheder for at søge viden

Det er uhyre væsentligt, at den vidensopbygning, der løbende sker i forbindelse med den arkæologiske virksomhed, også er tilgængelig for den lokale og nationale prioritering, for tilrettelæggelse af de enkelte undersøgelser og for myndigheder og borgere.

Fra 1984 til 2001 udkom publikationen "Arkæologiske Udgravninger i Danmark" i en trykt udgave. Fra 2002 til 2005 findes den udelukkende som elektronisk publikation på Kulturarvsstyrelsens hjemmeside. Siden 2005 er publikationen ikke udkommet. Den var meget benyttet og gav et glimrende overblik over den arkæologiske virksomhed i Danmark. Den er derfor savnet blandt danske arkæologer og de udenlandske arkæologer, der kan læse dansk.

På den baggrund giver museerne udtryk for, at mulighederne for at søge viden om den arkæologiske virksomhed er blevet dårligere. De nuværende elektroniske registre giver ikke muligheder for de ønskede søgninger, og museernes hjemmesider er meget vanskelige at håndtere.

Årlige faglige møder og seminarer er ønskværdige, men overblikket og videnssøgning kan ikke baseres herpå.

Der er et stort ønske om en central elektronisk løsning – en dansk og international netportal – hvor rapporter og beretninger samt øvrige oplysninger om fund og fortidsminder er tilgængelige og søgbare. Dette ønske opfyldes af Kulturarvsstyrelsens nye database 4F, der iværksættes i løbet af 2009.

Panelet mener, at den nye database 4F, der iværksættes i løbet af 2009, vil dække en mængde af de behov og potentialer, der er relateret til udbredelse af viden. Sverige ønsker tillykke med, at Danmark ligger så langt fremme på dette område. Panelet understreger dog også, at der stadig er brug for nationale oversigter på basis af data fra beretninger og databaser. Dette er løst på forskellige måder i f.eks. England, Norge og Holland.

Panelet betoner samtidig vigtigheden af, at der til stadighed defineres og etableres nationale standarder og formater, der letter sammenligninger på regional, national og gerne internationale plan. Samtidig betones det, at vidensopsamling og vidensdeling er uhyre vigtige komponenter i udviklingen af dansk arkæologi i bred forstand.

Anbefalinger

- Kulturarvsstyrelsen afsætter de fornødne ressourcer til vedligeholdelse og udbygning af databasen 4F.
- Kulturarvsstyrelsen og Det Arkæologiske Råd overvejer mulighederne for at udarbejde nationale oversigter.
- Kulturarvsstyrelsen er initiativtager til at etablere nationale standarder, der kan implementeres på lokalt niveau.